

Witte hokken zijn soms zo wit nog niet

Hans Toetenel

Op 24 augustus 2014 vond een BLWG-korstmossexcursie plaats naar een zogenaamd 'wit hok'. Deze hokken staan genoemd op de internetpagina 'witte gebieden' van de BLWG. Niet alle delen van Nederland zijn even goed onderzocht op het voorkomen van mossen en korstmossen. Deze witte gebieden hebben gevolgen voor de volledigheid van de verspreidingskaarten van individuele soorten: in atlasblokken waar weinig soorten zijn gevonden, is de kans groter dat soorten over het hoofd zijn gezien.

Het doel van de excursie was atlasblok 43-32, gelegen in de provincies Zuid-Holland (Flakkee) en Zeeland (zie foto 1). Het bestaat grotendeels uit het water van de Grevelingen, een deel van de Grevelingendam, wat dijken van de Grevelingen, landbouwgebied, een enkele weg met laanbomen en een deel van het dorp Herkingen, waaronder de kerk, het kerkhof en een deel van de haven. In de database van de BLWG waren op het moment van de excursie slechts 14 soorten bekend uit dit atlasblok, en daar gingen de excursiegangers wat aan doen.



Foto 1. Atlasblok 43-32 met het aantal aangetroffen soorten vóór de excursie. Foto: Google Earth.

Tabel 1. Zeldzaamheid van de waarnemingen.

klasse	aaa	aa	a	z	zz	zzz	<>
aantal	164	38	20	15	9	3	4

Met acht man sterk togen ze aan 't werk onder de bezielende leiding van André Ap-troot en Laurens Sparrius. Er werden zes verschillende locaties bezocht, waaronder de Grevelingendam, de Grevelingendijk, een laanbomenrijtje in de polder, de kerk en het kerkhof van Herkingen en de jachthaven van Herkingen. In de tijdspanne van een flinke halve dag werden maar liefst 123 soorten genoteerd in 253 waarnemingen, waaronder twee van de korstmosparasieten *Syzygospora physciacearum* en *Xanthoriicola physciae*. De meeste aangetroffen soorten zijn erg algemeen (zie Tabel 1). De tabel geeft weer hoe de verdeling van alle waarnemingen over de zeldzaamheidsklassen is (<> = onbekend).

Maar er kwam ook een mooie lijst verrassingen voor, waaronder *Flavopunctelia flaventior* (oosters schildmos) op een kers op het kerkhof van Herkingen. De soort is slechts bekend van 8 atlasblokken, voornamelijk in Zuid-Limburg. Een andere verrassing was *Sarcogyne clavus* (granietkroontjeskorst), aangetroffen op kwartsiet in de steenkooi bij de haven van Herkingen. Deze soort is met 10 atlasblokken minstens zo zeldzaam en nog het meest bekend van (voormalige) zeedijken aan het IJsselmeer en de Eems in Noordoost-Groningen. Ook in de steenkooi aan de haven werd *Acarospora nitrophila* (donker steenschubje) aangetroffen, een zeldzame soort van zuur gesteente van zee- en rivierdijken maar ook bekend van de hunebedden, in Nederland maar in 25 atlasblokken gevonden.

Er waren veel soorten substraat voorhanden, waaronder schors van voornamelijk populieren (P) en kers (PR) op 't kerkhof, kalkhoudend zand (kz), beton (co), baksteen (bk) van de kerk, harde kalksteen

Tabel 2. Aantallen soorten op de meest voorkomende substraten.

substraat	bk	co	kh	kw	kz	P	PR
aantal	22	26	33	25	17	38	32

Tabel 3. Soorten op steen in de steenkooi in de haven van Herkingen.

soort	Nederlandse naam	zz
<i>Acarospora nitrophila</i>	Donker steenschubje	zzz
<i>Buellia aethalea</i>	Steenstrontjesmos	a
<i>Buellia ocellata</i>	Dijkstrontjesmos	z
<i>Caloplaca holocarpa</i>	Muurzonnetje	aa
<i>Catillaria chalybeia</i>	Donkere rookkorst	aaa
<i>Evernia prunastri</i>	Eikenmos	aaa
<i>Hypogymnia physodes</i>	Gewoon schorsmos	aaa
<i>Hypogymnia tubulosa</i>	Witkopschorsmos	aa
<i>Melanelixia fuliginosa</i>	Glanzend schildmos	a
<i>Melanelixia subaurifera</i>	Verstop-schildmos	aaa
<i>Parmelia sulcata</i>	Gewoon schildmos	aaa
<i>Phycia adscendens</i>	Kapjesvingermos	aaa
<i>Phycia caesia</i>	Stoeprandvingermos	aaa
<i>Rhizocarpon reductum</i>	Donker landkaartmos	a
<i>Sarcogyne clavus</i>	Granietskroontjeskorst	zzz
<i>Scoliciosporum umbrinum</i>	Steenpiraalkorst	aaa

(kh) van de dijken en kwartsiet (kw) van het materiaal in de steenkooi. Totaal zijn er 20 soorten substraat aangetroffen.

Op ieder substraat werden wel een of meer bijzondere soorten gevonden, zoals *Diploschistes muscorum* (duindaalder) en *Cladonia pocillum* (duinbekermos) op kalkhoudend zand, *Sarcosagium campestre* (slijmige kleikorst) op kleiige humus, *Caloplaca*

albolutescens (zuidelijke citroenkorst) op asfalt van de zeedijk, *Phycia aipolia* (gemarmerd vingermos) op schors van populier en kers en een heel rijtje soorten op steen in een steenkooi aan de haven.

Opvallend was het aantal gewoonlijk als epifyt optredende soorten die in de steenkooi op steen groeiden, waaronder *Hypogymnia physodes* (gewoon schorsmos) en *Hypogymnia tubulosa* (witkopschorsmos), *Evernia prunastri* (eikenmos) en twee soorten schildmossen (*Melanelixia*, zie Tabel 3).

Al met al bleek het witte hok zo wit niet te zijn: een flink aantal soorten en een mooie lijst bijzonderheden. Dat er zoveel bijzonderheden werden aangetroffen, is mede het gevolg van de aanwezigheid van soortenexperts zoals André Aptroot en Laurens Sparrius, maar zeker ook het gevolg van goed kijken in alle beschikbare biotopen en naar veel soorten substraat. De meeste soorten zijn goed in het veld te herkennen en een aantal soorten is benoemd door André en Laurens na microscopisch onderzoek. De resultaten van deze excursie dragen bij aan de database van de BLWG, waardoor een wit hok een mooi kleurtje heeft gekregen. Welke hokken volgen?

Auteursgegevens

W.J. Toetenel, Karel Doormanweg 3, 2684 XG
Ter Heijde, hans@toetenel.net



Foto 2. Maaike Vervoort, Rozemarijn Sikkens en Klaas van Dort op zoek naar korstmossen op kalkrijk zand.

Abstract

White areas on distribution maps are sometimes not so white as it seems

The results of a field excursion into a so called white area can be surprising. White areas are rectangular map areas of 5×5 km, from which only a few lichen species are known. The purpose of the field excursion is to visit as many different biotopes as possible and to record all species found. The visited area is located on the border of the provinces of Zuid-Holland and Zeeland and contains dams and dikes, fields, lanes lined with trees, a small village with a church and churchyard and a small harbour, all in the neighbourhood of a salt estuary, De Grevelingen. The result of the excursion was special, as no less than 123 lichen species were recorded, including a nice number of species that are rare in the Netherlands. After all, the white area was not so white as it seemed.



Foto 3. *Flavopunctelia flaventior* (oosters schildmos) op *Prunus*.



Foto 4. De steenkooi aan de haven van Herkingen, met v.l.n.r. Laurens Sparrius, Klaas van Dort, Wilmar Remmelts en Hans Toetenel